

سوال

می‌شود به طور خلاصه درباره‌ی باطل کننده‌های روزه بگویید؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

خداوند متعال روزه را بر اساس حکمتی کامل مشروع نموده است. وی روزه‌دار را امر نموده تا روزه‌اش میانه باشد، به طوری که به وی زیانی وارد نیاید و از سوی دیگر آنچه باعث ابطال روزه می‌شود را انجام ندهد.

بر این اساس، باطل کننده‌های روزه بر دو نوع است:

برخی از باطل کننده‌ها از نوع تخلیه‌ای هستند، مانند جماع و استفراغ عمدی و عادت ماهیانه‌ی زنان و حجامت. خروج این چیزها از بدن باعث ضعیف شدن فرد می‌شود، برای همین خداوند متعال این‌ها را باطل کننده‌ی روزه قرار داده تا ضعفی که بر اثر روزه حاصل شده با ضعف حاصل از این موارد یکجا نشود و باعث وارد شدن زیان به شخص روزه‌دار نگردد، و اینگونه روزه‌اش از حالت اعتدال خارج نشود.

برخی دیگر از باطل کننده‌ها از نوع وارد شدن هستند، مانند خوردن و نوشیدن. زیرا اگر روزه‌دار در هنگام روزه‌اش بخورد و بیاشامد حکمتی که هدف روزه است، حاصل نمی‌شود. (مجموع الفتاوی: ۲۴۸ / ۲۵).

خداوند متعال، اصول باطل کننده‌های روزه را در این آیه آورده است:

فَالآنَ بَاشِرُوهُمْ وَأَبْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ [بقره/ ۱۸۷] (پس اکنون [در شب‌های رمضان می‌توانید] با آنان همخوابگی کنید و آنچه را الله برای شما مقرر داشته طلب نمایید و بخورید و بیاشامید تا رشته‌ی سپید بامداد از رشته‌ی سیاه [شب] بر شما نمودار شود، سپس روزه را تا [فرا رسیدن] شب به اتمام رسانید).

الله تبارک و تعالی در این آیه‌ی کریمه، خوردن و آشامیدن و جماع را به عنوان باطل کننده‌های اساسی روزه معرفی کرده است.

دیگر باطل کننده‌های روزه (مُفْطِرَات) را پیامبر ﷺ در سنت خود نام برده که همه‌ی آن‌ها هفت مورد است:

۱- جماع.

۲- استمنا.

۳- خوردن و نوشیدن.

۴- آنچه در معنای خوردن و نوشیدن باشد.

۵- خارج ساختن خون به واسطه‌ی حجامت و مانند آن.

۶- استفراغ عمدی.

۷- خارج شدن خون حیض (عادت ماهیانه) یا نفاس (خون‌ریزی پس از زایمان) از بانوان.

۱- نخستین باطل کننده‌ی روزه جماع است که بزرگترین باطل کننده است و گناهش نیز بزرگتر می‌باشد.

یعنی اگر کسی در روزِ رمضان (بین اذان صبح تا اذان مغرب) از روی عمد و اختیار عمل زناشویی انجام دهد به این صورت که ختنه‌گاه مرد و زن به هم برسد و سر آلت مرد در مهبل زن فرو برود - تفاوتی ندارد که انزال صورت بگیرد یا نه - روزه‌اش باطل است و توبه بر او واجب می‌شود. همچنین باید تا پایان آن روز چیزی نخورد و ننوشد [یعنی با وجود آنکه روزه‌اش باطل شده آن را ادامه دهد] و واجب است که قضای آن روز و کفاره‌ی مغلظه را به جای آورد.

دلیل آن حدیث ابوهریره - رضی الله عنه - است که می‌گوید: مردی به نزد رسول الله ﷺ آمد و گفت: ای پیامبر خدا، هلاک شدم! پیامبر ﷺ فرمود: **چه چیز هلاکت کرده؟** گفت: در رمضان با زَنَم همبستر شده‌ام! فرمود: **آیا چیزی داری که بتوانی برده‌ای آزاد کنی؟** گفت: نه. فرمود: **آیا می‌توانی دو ماه پی در پی روزه بگیری؟** گفت: نه. فرمود: **آیا توانایی غذا دادن به شخصیت مسکین را داری؟** گفت: نه... این حدیث را بخاری (۱۹۳۶) و مسلم (۱۱۱۱) روایت کرده‌اند.

کفاره به جز جماع، به هیچ یک از باطل کننده‌ها تعلق نمی‌گیرد.

۲- دومین باطل کننده‌ی روزه، استمنا است. استمنا یعنی خارج ساختن منی به واسطه‌ی دست یا مانند آن.

دلیل اینکه استمنا باطل کننده‌ی روزه است، سخن پروردگار متعال در حدیث قدسی است که می‌فرماید: **او غذا و نوشیدنی و شهوتش را به خاطر من ترک می‌کند** به روایت بخاری (۱۸۹۴) و مسلم (۱۱۵۱). انزال منی با دست از جمله شهوت‌هایی است که روزه‌دار آن را ترک می‌کند.

بنابراین هرکس در روز رمضان استمنا کرد واجب است به سوی خداوند توبه کند و بقیه‌ی روزه‌اش را کامل کند و بعداً قضای آن را به جای آورد. کسی که استمنا را شروع کند اما آن را کامل نکند (یعنی به مرحله‌ی انزال نرسد) باید توبه کند، اما روزه‌اش صحیح است. شایسته است که روزه‌دار از عوامل تحریک کننده‌ی شهوت دوری کند و افکار بد را از ذهن خود دور سازد.

اما خروج مذی بر اساس قول صحیح، روزه را باطل نمی‌کند.

۳- سومین باطل کننده‌ی روزه، خوردن و آشامیدن است. منظور از خوردن و نوشیدن، رساندن غذا یا نوشیدنی از طریق دهان به معده است. همینطور اگر از طریق بینی چیزی را به معده برساند، حکمش مانند خوردن و نوشیدن است.

به همین سبب، رسول الله ﷺ [در آموزش وضو] می‌فرماید: **و در استنشاق (زدن آب در بینی) مبالغه کن، مگر آنکه روزه باشی.** به روایت ترمذی (۷۸۸) علامه آلبنی آن را در صحیح سنن ترمذی (۶۳۱) صحیح دانسته است.

اگر رسیدن آب به معده از طریق بینی باعث باطل شدن روزه نمی‌شد، پیامبر ﷺ از مبالغه در استنشاق به هنگام روزه نهی نمی‌کرد.

۴- چهارمین باطل کننده‌ی روزه، هر کاری است که در معنای خوردن و نوشیدن باشد، که شامل دو مورد است:

اول: خون‌رسانی به شخص روزه‌دار. مثلاً شخص روزه‌دار دچار خون‌ریزی شود و به وی خون تزریق کنند. این کار باعث باطل شدن روزه می‌شود زیرا خون از طریق آب و غذا تامین می‌شود و هدف از خوردن و نوشیدن تولید خون در بدن است.

دوم: تزریق آمپول غذایی، یعنی آمپولی که انسان را از خوردن و نوشیدن بی‌نیاز کند، زیرا این کار به منزله‌ی خوردن و نوشیدن است. (شیخ ابن عثیمین، مجالس شهر رمضان/ ۷۰).

اما تزریقاتی که جایگزین خوردن و نوشیدن نمی‌شود و به هدف معالجه است، مانند پنی‌سیلین و انسولین، یا واکسن‌ها، چه از طریق رگ تزریق شود یا از طریق عضله، به روزه‌ی فرد زیانی نمی‌رساند. (فتاوی محمد بن ابراهیم: ۴ / ۱۸۹). اما به احتیاط نزدیک‌تر این است که همه‌ی این تزریقات در شب باشد.

شستشوی کلیه (دیالیز) که مستلزم خارج شدن خون از بدن برای پاکسازی و اضافه شدن مواد شیمیایی و غذایی مانند قند و املاح و دیگر مواد است، باطل کننده‌ی روزه به شمار می‌آید. (فتاوی اللجنة الدائمة: ۱۹ / ۱۰).

۵- باطل کننده‌ی پنجم: خارج ساختن خون از طریق حجامت.

پیامبر ﷺ می‌فرماید: **آنکه حجامت را انجام می‌دهد و آنکه برایش حجامت می‌کند، روزه‌شان باطل است** به روایت ابوداود

(۲۳۶۷). آلبانی آن را در صحیح ابی‌داود (۲۰۴۷) صحیح دانسته است.

خون گرفتن به هدف اهدای خون نیز در معنای حجامت است، زیرا مانند حجامت بر بدن تاثیر می‌گذارد [و باعث ضعف می‌شود]. بنابراین برای روزه‌دار جایز نیست [در هنگام روزه] خون اهدا کند، مگر آنکه برای نجات جان کسی نیاز به اهدای فوری خون باشد که در این صورت جایز است آن روز را افطار کند و قضایش را بعداً به جای آورد. (شیخ ابن عثیمین، مجالس شهر رمضان: ۷۱).

اما کسی که دچار خون ریزی شود روزه‌اش باطل نیست زیرا به غیر اختیار او بوده است. (فتاوی‌ اللجنة الدائمة: ۸۰ / ۲۶۴).

خارج شدن خون به سبب کندن دندان یا شکافته شدن زخم یا برای آزمایش خون و مانند آن روزه را باطل نمی‌کند زیرا حجامت یا در معنای حجامت نیست و تاثیری بر بدن نمی‌گذارد.

۶- باطل کننده‌ی ششم: استفراغ عمدی.

رسول الله ﷺ می‌فرماید: **کسی که استفراغ بر او غالب شود قضا بر وی نیست (روزه‌اش باطل نیست) و کسی که عمداً استفراغ کند، باید قضایش را به جای آورد** به روایت ترمذی (۷۲۰). آلبانی در صحیح سنن ترمذی (۵۷۷) آن را صحیح دانسته است.

ابن المنذر می‌گوید: **اهل علم بر باطل بودن روزه‌ی کسی که عمداً استفراغ کند، اجماع نموده‌اند** المغنی (۴ / ۳۶۸).

بنابراین کسی که با کردن دست در دهانش یا فشار دادن شکم یا بو کردن عمدی یک چیز بدبو یا نگاه کردن عمدی به چیزی که حالش را به هم می‌زند، استفراغ کند، باید قضایش را به جای آورد.

اما اگر معده‌اش به او فشار می‌آورد [و می‌خواهد استفراغ کند] لازم نیست به زور جلوی آن را بگیرد زیرا چنین کاری برایش زیان آور است. (مجالس شهر رمضان، ابن عثیمین: ۷۱).

باطل کننده‌ی هفتم: خارج شدن خون حیض و نفاس.

رسول الله ﷺ می‌فرماید: **... آیا اینطور نیست که زن هرگاه دچار حیض شود نماز نمی‌گزارد و روزه نمی‌گیرد؟** به روایت بخاری (۳۰۴).

بنابراین هرگاه زنی متوجه خون حیض یا نفاس شد، روزه‌اش باطل است، حتی اگر لحظه‌ای پیش از غروب آفتاب باشد. اما اگر احساس کند عادت ماهیانه‌اش دارد می‌آید اما خون پس از نماز مغرب خارج شد، روزه‌اش صحیح است.

اگر خون عادت ماهیانه یا نفاس به هنگام شب پایان یابد، و زن به هنگام شب نیت روزه نمود و قبل از آنکه غسل نماید صبح شود، بر اساس مذهب همه‌ی علما روزه‌اش صحیح است. (فتح الباری: ۴ / ۱۴۸).

برای بانوان بهتر آن است که بر حالت طبیعی خود بمانند و به امر پروردگار راضی باشند و از داروهایی که باعث جلوگیری از عادت ماهیانه می‌شود استفاده نکنند و از رخصت خداوند برای روزه نگرفتن در مدت عادت ماهیانه استفاده کنند و بعداً قضای آن را به جای آورند، چنانکه امهات مومنین و زنان سلف انجام می‌دادند. (فتاوی اللجنۃ الدائمة: ۱۰ / ۱۵۱).

علاوه بر اینکه زیان این داروها از نظر پزشکی ثابت شده و بسیاری از زنان پس از استفاده از این داروها دچار اختلال در دوره‌ی عادت ماهیانه شده‌اند. اما اگر زنی از این داروها استفاده کند و عادت ماهیانه‌اش نیاید و روزه بگیرد، روزه‌اش صحیح است.

این‌ها باطل کننده‌های روزه بود و همه‌ی این موارد - به جز حیض و نفاس - به سه شرط باعث بطلان روزه می‌شود:

- اینکه شخص به آن آگاه باشد.

- اینکه از روی فراموشی آن را انجام ندهد.

- اینکه از روی اختیار - نه اجبار - آن را انجام دهد.

برای فایده‌ی بیشتر، مواردی که روزه را باطل نمی‌کند، ذکر خواهیم کرد:

تنقیه، قطره‌ی چشمی، قطره‌ی گوش، کشیدن دندان و پانسمان زخم، روزه را باطل نمی‌کند. (مجموع فتاوی شیخ الاسلام: ۲۳۳/۲۵، ۲۴۵/۲۵).

قرص‌های زیر زبانی که برای معالجه‌ی آنژین صدری و دیگر موارد کاربرد دارد اگر بلعیده نشود روزه را باطل نمی‌کند.

وارد کردن شیاف واژن یا دستگاه کولپوسکوپ به مهبل، یا معاینه‌ی واژن توسط انگشت، باعث بطلان روزه نمی‌شود. همینطور وارد کردن درون‌بین یا آی‌یودی و مانند آن به رحم، روزه را باطل نمی‌کند.

همینطور هرچه وارد آلت مردانه یا زنانه شود، مانند سوند یا درون‌بین یا ماده‌ی حاجب (ماده‌ی کنتراست‌زا) یا دارو یا محلول شستشوی مثانه، روزه را باطل نمی‌کند.

سوراخ کردن دندان یا کشیدن آن یا جرم‌گیری دندان‌ها و مسواک (چه با ریشه‌ی درخت اراک یا خمیر دندان) در صورت اینکه چیزی را نبلعد روزه را باطل نمی‌کند.

آب زدن در دهان و غرغره و اسپری معالجه‌ی موضعی دهان، در صورت بلعیده نشدن محتویات آن باعث بطلان روزه نمی‌شود.

گاز اکسیژن یا گاز بیهوشی در صورتی که بیمار محلول‌ها مغذی دریافت نکند روزه را باطل نمی‌کند.

آنچه از طریق پوست جذب بدن شود مانند انواع روغن یا کرم یا پماد و همینطور برچسب‌های پوستی حاوی مواد دارویی یا شیمیایی، روزه را باطل نمی‌کند.

وارد کردن لوله‌ی اندسکوپي در مجاری بدن برای فیلمبرداری یا جراحی روزه را باطل نمی‌کند.

وارد کردن درون‌بین از طریق دیواره‌ی شکم برای معاینه‌ی احشاء یا عمل جراحی روزه را باطل نمی‌کند.

برداشتن نمونه‌ی کبد یا دیگر اعضا به هدف آزمایش، در صورتی که بیمار محلولی دریافت نکند روزه را باطل نمی‌کند.

آندسکوپي معده در صورتی که بدون کمک محلول وارد حلق بیمار شود، روزه را باطل نمی‌کند.

وارد کردن هرگونه ماده یا وسیله‌ای به مغز یا نخاع به هدف درمان، روزه را باطل نمی‌کند.

والله تعالی اعلم.

مراجعه کنید به **مجالس رمضان** شیخ ابن عثیمین و کتابچه‌ی **سبعون مسألة فی الصیام** در سایت ایشان.